

نمایه

عوامل شایستگی

در تبلیغ

غلامحسین اعرابی

در تبلیغات اسلامی سه محور مهم وجود دارد که عبارتند از مبلّغ؛ مخاطب و معارف تبلیغی. در هر یک از این امور شرایط خاصی برای توفیق در ابلاغ ضروری است و بی توجهی به این مقدمات و شرایط باعث ناکامی است.

بایسته‌های مبلّغ

در این بخش به طور گذرا به مهم‌ترین ویژگی‌هایی که رعایت آن بر مبلّغ لازم است اشاره می‌کنیم.

□ اخلاص

اخلاص در عمل و زدودن زنگارها از «نیت» شرط موفقیت در هرکاری است. از پیامبر اسلام ﷺ چنین نقل شده است: «انما الاعمال بالنیات و انما لكل امری من و مانوی، فمن كان هجرة الى الله و رسوله فهجرة الى الله و من كان هجرة الى دنيا يصيبها او امرئة ينكحها فهجرة الى ماهاجر اليه.»^۱

۱. شهید ثانی، مئة المرید، ص ۳۹.

آفت تبلیغ، توجه به مادیات و «هجرت تبلیغی» با انگیزه کسب دنیا و معاش است. اگر مبلغ علامه روزگار باشد، اگر دانش خود را با «نیت خالص» نثر نهد و به صورت «متاعی» نرخ گذاری کند به مانند زاهدی است که زهدش را می فروشد.

هرکه پرهیز و علم و زهد فروخت خرمی گردد کرد و پاک بسوخت
البته منافاتی بین اخلاص و کسب روزی نیست. همانند کسی که گندم را برای گندم می کارد و گاه نیز به دست می آورد.^۱

□ تواضع علمی

حضرت علی علیه السلام شخصی را موعظه فرمودند که:

«... و لایستحیی اذا سئل عما لایعلم ان یقول: لا اعلم...» یعنی هرگاه از چیزی که نمی داند اگر مورد پرسش قرار گرفت، از گفتن نمی دانم حیا نورزد.
هرگاه از تو درباره چیزی که آن را نمی دانی، سؤال کردند، از گفتن نمی دانم شرمگین مباش.

قرآن مجید نیز فرموده:

﴿وَمَنْ لَّمْ یَحْکَمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِکَ هُمُ الْکَافِرُونَ... فَأُولَئِکَ هُمُ الظَّالِمُونَ...﴾
فأولئک هم الفاسقون.^۲

سخنی که از روی آگاهی نباشد بر روی مخاطبین اثر نامطلوبی خواهد داشت، و برگوینده است که از مخاطبین رفع اشتباه کند.

تا نیک ندانی که سخن عین صوابست باید که به گفتن دهن از هم نگشایی^۳

□ یقین به صحت گفتار

همانطور که پیامبران الهی در تلقی وحی و حفظ و ابلاغ آن معصوم هستند^۴،

۱. کلیات سعدی، ص ۱۷۶ و ۲۵۶.

۲. مائده (۵): ۴۴، ۴۵، ۴۷.

۳. کلیات سعدی، ص ۱۸۸.

۴. رک: المیزان ج ۱۴، صص ۴۱۰-۴۱۱.

مبلّغ هم موظف است این مصونیت در ابلاغ را با تحقیق و دقت و با صبر و حوصله و خدا ترسی در خود به وجود آورد. او باید پیام‌های تبلیغی خود را از منابعی دریافت کند که به درستی آن اطمینان دارد. همچنین باید به درستی ادراک خود اطمینان پیدا کرده باشد تا دعوتش «عن علم» باشد. سزاوار است مبلّغ اسلامی که تکیه بر منبر پیامبر ﷺ می‌زند دقت مناسبی را جهت حفظ آیات و روایات اختصاص دهد تا در هنگام سخنرانی دچار نسیان و فراموشی نشود.

□ انتخاب بهترین روش در ابلاغ

مبلّغ باید از رساترین عبارات برای رسانیدن مطالب به مخاطبین استفاده کند، و از سخنان زاید و درازگویی که شنونده را خسته می‌کند پرهیز کرده، از جملات کوتاه اما پر معنی استفاده کند. چنانکه امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «ثَلَاثَةٌ فِيهِنَّ الْبَلَاغَةُ: التَّقَرُّبُ مِنْ مَعْنَى الْبُغْيَةِ، وَ التَّبَعْدُ مِنْ حَشْوِ الْكَلَامِ وَ الدَّلَالَةُ بِالْقَلِيلِ عَلَى الْكَثِيرِ»^۱

□ حکمت و موعظه

دو ویژگی حرکت انبیا که موجب پیروزی و استمرار حرکت آنان شده است حکمت و موعظه حسنه است. آنان بر اساس واقعیات هستی که با فطرت پاک بشر هماهنگی دارد دعوت خود را آغاز کرده و تداوم می‌بخشیدند. دعوت آنان سرشار از «حکمت» و «تعلیم» و «تزکیه» و «بینات» بوده است. پیامبران در منش اجتماعی خود «متواضع» و فروتن بوده‌اند. این خصلت باعث می‌شده است که با مردم ارتباط گرمی داشته باشند و در همه کارها به رایزنی پردازند. چنان‌که در قرآن آمده است:

۱. تعف العقول، ص ۳۳۰.

﴿فَمَا رَحِمَهُ مِنَ اللَّهِ إِنَّكَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ...﴾^۱
مبلغ از رمز پیروزی پیامبران الهی درس گرفته و از عوامل شکست رهبران ضلالت پرهیز می‌کند.

﴿ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ...﴾^۲
﴿قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي...﴾^۳

ویرگی‌های تبلیغ مؤثر

□ التزام به گفتار

سزاوار است مبلغ پیام‌هایی که خود به آن‌ها عمل می‌کند را بیان کند؛ حضرت علی علیه السلام می‌فرماید:

﴿إِيهَا النَّاسُ إِنِّي وَاللَّهِ مَا أَحْكُمُ عَلَى طَاعَةٍ إِلَّا وَ أَسْبِقُكُمْ إِلَيْهَا وَلَا أَنهَاكُم عَنْ مَعْصِيَةٍ إِلَّا وَ أَتَنَاهِي قَبْلَكُمْ عَنْهَا...﴾^۴

و از امام صادق علیه السلام چنین روایت شده:

«رَحِمَ اللَّهُ قَوْمًا كَانُوا سَرَاجًا وَ مَنَارًا كَانُوا دُعَاءَ إِلَيْنَا بِأَعْمَالِهِمْ وَ مَجْهُودِ طَاقَتِهِمْ...»^۵

و نیز فرموده‌اند:

﴿إِنَّ الْعَالِمَ إِذَا لَمْ يَعْمَلْ بِعِلْمِهِ زَلَّتْ مَوْعِظَتُهُ عَنِ الْقُلُوبِ كَمَا يَزُلُّ الْمَطَرُ عَنِ الصُّفَا...﴾^۶
عام نادان پریشان روزگار به ز دانشمند ناپرهیزگار
کان به نابینایی از راه افتاد وین دوچشمش بود و در چاه افتاد^۷

۱. آل عمران (۳): ۱۵۹.

۲. نحل (۱۶): ۱۲۵.

۳. یوسف (۱۲): ۱۰۸.

۴. نهج البلاغه صبحی صالح، خ ۱۷۵.

۵. تحف العقول، ص ۳۱۲.

۶. اصول کافی، ج ۱، باب استعمال علم، روایت ۳، ص ۳۵. روایات دیگر این باب ملاحظه شود.

۷. کلیات سعدی، ص ۱۸۳.

□ پیوستگی ابلاغ

محتوای تبلیغ باید هم‌آهنگ باشد و از آغاز تا نهایت و در تمامی جلسات یکدیگر را نقض نکند و دارای انسجام کامل باشد، چنانکه خداوند قرآن را این چنین وصف می‌فرماید:

﴿يَنْطِقُ بِعِضَةٍ بَعْضٍ وَيَشْهَدُ بَعْضُهُ عَلَى بَعْضٍ...﴾^۱

و همچنین می‌فرماید:

﴿...إِنَّ الْكِتَابَ يَصْدَقُ بَعْضُهُ بِعِضٍ﴾^۲

□ نقش «بیم» و «امید» در تبلیغ

همه پیامبران الهی دعوت خود را با «بشارت» و «انذار» شروع کرده‌اند این دو عامل در پیشبرد تبلیغ آنان نقش مهمی را ایفا کرده است. آیات زیادی از قرآن حاکی از بیم و امید است. سنت الهی بر این بوده که پیامبران تبلیغ خود را با بشارت و انذار همراه سازند. در قرآن می‌فرماید:

﴿وَمَا تُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَ مُنْذِرِينَ﴾^۳

□ همه‌سو نگری در تبلیغ

مبَلِّغ باید به همه اموری که در تربیت و تعالی مردم نقش دارد توجه کند و به برخی از مواد بسنده نکند و کمال دین را که در جامعیت دین است به خوبی به مردم بشناساند، و از تک بُعدی شدن پرهیز کند.

□ رعایت شرایط زمانی و مکانی

رعایت این نکته آن قدر مهم است که گاه موجب تغییر موضع‌گیری‌ها می‌شود برای روشن‌تر شدن موضوع نمونه‌ای تاریخی را می‌آوریم:

۱. نهج البلاغه صبحی صالح، خ ۱۳۳.

۲. همان، خ ۱۸.

۳. انعام (۶): ۴۸ و کهف (۱۸): ۵۶.

جعفر بن ابی طالب سخن‌گو و مبلغ مسلمانان مهاجر به حبشه بود، هنگامی که نمایندگان قریش به نجاشی گفتند:

اینان درباره حضرت عیسی عقیده عجیبی دارند.
مشرکان از این طریق می‌خواستند نجاشی را وادار کنند که مسلمانان مهاجر را تحویل آنان دهد.

نجاشی مسلمانان مهاجر را احضار کرد و درباره حضرت عیسی از آنان سؤال کرد - در این جا اگر مسلمان غیر هوشمندی می‌خواست پاسخ بدهد، ممکن بود، نمایندگان سیاسی قریش به اهداف خود برسند زیرا می‌توانست بگوید: «پیامبری بوده که با آمدن پیامبر ما شریعتش نسخ شده و بقا بر آن دین از نظر ما کفر است و... - خوشبختانه جعفر بن ابی طالب به درستی بر حساسیت، موقعیت و شرایط خاص زمانی و مکانی وقوف دارد، لذا چنین پاسخ می‌دهد.

«نقول فيه الذي جاء به نبينا: هو عبدالله و رسوله و روحه و كلمته ألقاها الى مريم العذراء البتول».

این جملات که با توجه کامل به فضای حاکم، و شرایط زمانی و مکانی گفته شده بود آنچنان اراده نجاشی را بر حمایت از مسلمانان جزم کرد که کفار قریش برای همیشه از نجاشی مأیوس شدند. نجاشی هدیه قریش را رد کرد و مسلمانان را در محل بهتری اسکان داد و چنین گفت:

«اذهبوا فانتم امنون ما أحب أن لي جبلاً من ذهب، وانني أذيت رجلاً منكم».^۱
مبلغ می‌تواند در محرم، کتاب قیام عاشورا را بگشاید که سرشار از درس‌های آموزنده است. ایثار و فداکاری و شجاعت و ظلم ستیزی و مردانگی و... و یا به مناسبت دهه آخر ماه صفر که رحلت پیامبر اسلام ﷺ است، کتاب اخلاق پیامبر ﷺ را بگشاید و درس‌های اخلاقی را براساس استفاده از سیره آن حضرت بیان کند و اصل رسالت و اهداف آن را توضیح دهد و... .

□ استحکام روابط اجتماعی و رسیدگی به نیازمندان

مبلغ اسلامی از هر کس دیگر برای انجام کارهایی که روابط اجتماعی حوزه

۱. ابن اثیر، الكامل فی التاریخ، ج ۲، ص ۵۵.

تبلیغی او را استحکام می‌دهد، شایسته‌تر است. «اصلاح ذات البین» که مورد سفارش شرع مبین است یکی از کارهایی است که مبلغ می‌تواند آن را مورد توجه قرار دهد.

رفع نیاز بینوایان و مستمندان - در صورتی که زمینه آن وجود داشته باشد - و تشویق دیگران در این امور، دل‌بستگی و ارتباط و زمینه مناسبی را فراهم خواهد کرد.

□ حفظ وحدت

در برخی از «حوزه‌های تبلیغی» فرقه‌های مختلفی از مسلمانان زندگی می‌کنند. مبلغ نباید زندگی صمیمی و برادرانه آنان را به خاطر ذهنیات غیر واقع بینانه به هم زند. او باید سعی در جذب داشته باشد.

مبلغ باید بداند که حفظ وحدت اسلامی وظیفه‌ای است که ضرورت آن پس از تشکیل جمهوری اسلامی مقدس ایران چند برابر شده است. حضرت علی (ع) در این باره می‌فرمایند:

«ولیس رجل - فاعلم - احرص علی جماعة امة محمد (ص) و ألفتها منی ابتغی بذلك حُسن الثواب و کرم المآب.»^۱

بدان که هیچ‌کس حریص‌تر و کوشاتر از من بر انتظام امر امت محمد (ص) و الفت و دوستی آنان نیست، انتظارم پاداش نیکو و بازگشت نیک فرجام است.

با توجه به شرایط کنونی که دشمنان اسلام از هرطرف نقشه می‌کشند که مسلمانان را به نزاع با یکدیگر وادارند و سیاست شیطانی «فَرَّقَ تَسُدَّ» را اعمال کنند مبلغ باید با «مُرَّ کِرام» یاوه‌سرایی‌ها و سخنان جاهلانه را خنثی کند و قلب مخاطبان را مجذوب خویش سازد.

«ولا تستوی الحسنة و لا السيئة ادفع بالتي هي أحسن فإذا الذي بينك و بينه عداوة كأنه ولي حميم.»^۲

باید دانست که اسلام رشته ارتباطی همه فرقه‌های اسلام است و انسان عاقل

۱. نهج البلاغه، نامه ۷۸.

۲. فصلت (۴۱): ۳۴.

این رشته را از هم نمی‌گسلد. اسلامی که تا آنجا سعه صدر دارد که کفار و اهل کتاب را تحت شرایطی که در فقه بیان شده می‌پذیرد و اکنون در کمال آرامش و با حفظ حقوق در همه کشورهای اسلامی زندگی می‌کنند؛ هرگز راضی نمی‌شود که گروه‌های اسلامی یکدیگر را طرد کنند.

نه دانایی ستیزد با سبکسار	دو عاقل را نباشد کین و پیکار
خردمندش به نرمی دل بجوید	اگر نادان به وحشت سخت گوید
همیدون سرکشی و آزم جویی	دو صاحب‌دل نگهدارند مویی
اگر زنجیر باشد بگسلانند.	و گر بر هر دو جانب جاهلانند

□ مراقبت از زبان

زبان گویا نعمت پروردگار است ولی همین نعمت، خطرات عظیمی دارد، مبلغ باید هوشیار باشد که زبانش وسیله آزار دیگران نشود. حضرت علی علیه السلام می‌فرماید:

«اللسانُ سَبْعُ اِنْ خُلِيَ عَنْهُ عَقْرٌ»^۱

زبان درنده‌ای است که اگر جلوی‌اش باز گذاشته شود می‌گزد.

۱. نهج البلاغه صبحی صالح، حکمت ۶۰.